

Murat SEZER

Metalurji Yüksek Mühendisi

SANAYİ KÜLTÜRÜMÜZ VE CUMHURİYET SANAYİ TARİHÇESİNDEN KISA BİR KESİT

A) GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda coğrafyanın en geniş olduğu dönemde **80 Milyon** toplam nüfusun ancak **11 Milyonu müslümandı**. İslâm'ın hoşgörüsünü yönetim yeteneği ile birlikte uygulayan padişahlar müslüman azınlığın asker gücünü de kullanarak asırlarca hükmetmişlerdi. Askerlik' den muaf gayrimüslimler zanaat, sanayi, ticaret ve finans konularında gelişme olanağı bulmuşlar, buna karşın müslüman kesim yalnızca ziraat ile uğraşmış ve orduda görev yapmıştı. (Hatta Müslümanlar, bazı yobazların "sakın ha ticarete girmeyin, bir dirhem yanlış tartan cehennemde 1000 yıl yanacaktır" yalanları ile korkutulmuştu. Kuran'da böyle bir ayet yoktu, ama Müslümanların çoğu okur-yazar bile değildi, Kuran 600 yılda nedense Türkçeye çevrilmemişti, oysa "**biz siz anlayasınız diye Kuran'ı Arapça indirdik**" mealindeki ayet O'nun diğer dillere çevrilmesini adeta emretmekteydi, ve bu görevi Türkçe için ilk kez Büyük Atatürk Elmalılı Hamdi Yazır vasıtasıyla yerine getirdiği halde günümüzde ne iftiralara maruz kaldı!...))

Fatih Sultan Mehmet genç yaşında teknolojinin önemini kavramış ve o devrin en büyük toplarını imal ettirmek amacıyla yabancı döküm uzmanlarından yararlanmıştı. Günümüzde elan kullanılan "**Kupola** Döküm Fırını"nın ilk örneğini Fatih inşa ettirmişti. İstanbul'un fethinde bu devasa topların belirleyici etkisi olduğu inkâr edilemez. Buharlı makinenin keşfi ve kullanımından sonra Batı, 19. Asrın sonlarında içten yanmalı motoru da imal etmeye başlayınca ham petrolün stratejik önemini çok iyi kavramıştı. Ne var ki elan Orta Doğu ve Hazar Bölgesi petrol sahalarına sahip Osmanlı Yönetimi bunun farkında bile değildi.

Gerileme döneminde Dolmabahçe Sarayı'nı bile dış kredi ile inşa ettiren Padişahlık, özellikle 19. Asrın ikinci yarısında Galata Bankerlerinin de aracılığı ile Batı Finans

Fatih Sultan Mehmet genç yaşında

teknolojinin önemini kavramış ve

Günümüzde elan kullanılan "Kupola

Döküm Fırını"nın ilk örneğini

inşa ettirmişti.

Sisteminin kapanına sıkışmış ve Düyunu Umumiye (1882) çaresizliğine düşmüştü. (Osmanlı, ilk dış borç aldığı 1838'den demek ki 44 yıl sonra iflas etmiş... Bu olguyu günümüze uyarlarsak acaba bir alarm durumu var mı?..)

Batı'nın ayak oyunları ile I.Dünya Savaşı'na giren İmparatorluk umduğunu bulamayıp çökünce başlayan Kurtuluş Savaşı zaferiyle ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nde ulusal sermaye birikimi de, sanayi de yoktu ya da çok yetersizdi. Yabancı şirketlerin kurup çalıştırdığı demiryolları, deniz taşımacılığı tesisleri, bor, kurşun, krom, bakır v.b. madencilik faaliyetlerine toplum sadece seyirciydi.

Atatürk daha I. İzmir İktisat Kongresi'nde (1923) kalkınmanın özel sermaye sayesinde gerçekleşeceği mesajını vermişti, ancak beklentisinde düş kırıklığına uğrayınca özel sektöre yol göstermek, ulusun gereksinmelerini karşılamak, ekonomide bağımsızlığı sağlamak amacıyla Devlet Sermayesini harekete geçirdi. Bu arada hem Osmanlı'dan kalan borçlar ödeniyor hem de yabancılardan altyapı tesisleri (demiryolları, limanlar, su ve elektrik işletmeleri v.d.) satın alınıyordu. Özellikle toprak ağalarının sermaye yetersizliği yüzünden değil ama bilgi eksikliğinden harekete geçemediği sonraki gelişmelerle kanıtlanmıştı.

B) MADENCİLİK

1890'lı yıllarda Padişah'ın talimatı ile yabancı jeologlar tarafından yapılan Anadolu yer altı maden potansiyeli tespit çalışmalarından çıkan harita ve 1969'da MTA tarafından yayımlanan Türkiye Maden Potansiyeli Kitabındaki tespitlerin büyük oranda çakışması ilginçtir.

Yabancı ülkeler Osmanlı topraklarındaki jeolojik araştırma çalışmalarını kendi hesapları çerçevesinde desteklemişlerdi. (Bağdat demiryolu projesi aslında yer altı zenginliklerinden yararlanmak için bir Alman planıydı, lakin petrole kavuşmak için İngilizlerin kukla Arap Devletleri yaratma planı başarılı oldu).

İngiltere II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Orta Doğu petrolerinin hakimiydi, ancak 1951-Nisan'ında İran'daki petrolü kamulaştıran başbakan Musaddık'ı devirmek (1953.Ağustos) için ABD'ini ortak etmek zorunda kaldı. Bundan sonraki kanlı döneme ise (son 60 yıl!) ABD liderliğindeki ABD – İngiltere ortaklığı damgasını vurmuştur. (BOP, Irak, Libya, Suriye, Sudan, Afganistan, v.d.)

Günümüzde Dünya ekonomik faaliyetler toplam değerinin takriben 60 trilyon ABD Doları olduğu kabul edilirse enerji hammaddeleri üretiminin 4 trilyonluk, metal madenciliklerinin imalat sanayine teslim ettiği toplam 2 trilyon dolarlık değer ile birlikte % 10'luk bir pay aldığı söylenebilir. Kimya sanayi hammaddeleri de madencilik faaliyetleri sonucu elde edilmektedir. (toplam değeri 3 trilyon Dolar kabul edilebilir). Makine-ekipman, ulaşım araçları, elektrik, elektronik cihazlar, kimyasal maddeler ve ilaçların üretimi ile madencilik sektörünün yarattığı ekonomik pay katlanmaktadır. Örneğin çelik, otomobile dönüştüğünde değerini 20-30'a, alüminyum alaşımı, savaş uçağına dönüştüğünde değerini 1000'e katlayabilmektedir. İnsan yaşamının tüm gereksinimleri temelde tarım ve madencilik faaliyetleri ile karşılanmaktadır.

Madenler, yer kabuğunda milyonlarca yıllık jeolojik değişim-oluşum ürünüdür ve tükenince insan tarafından yenilenemez, yani **tek kullanımlıktır**.

Yer kabuğunda günümüze kadar rezervi tespit edilmiş hammaddelerin toplam değeri 400 trilyon Dolar olarak hesaplanmıştır, burada Türkiye'mizin payı 2 trilyon ile % 0,5 'dir. Nüfusumuzun Dünya nüfusuna oranı % 1 düzeyinde olduğuna göre zengin sayılmayız. Öte yandan maden bakımından zengin ülkelerin gelişmiş olmadığı, gelişmiş zengin ülkelerin ise hammadde fakiri olduğu bir gerçektir. Hammadde yönünden dış kaynaklara bağımlılık Japonya'da % 90'ların, Almanya'da % 80'lerin, A.B.D.'de % 70'lerin üzerindedir.

1998 için Yerkabuğundan elde edilen yapı malzemeleri ve madenlerin toplam miktarı yıllık **35 Milyar ton** olarak hesaplanmıştır. (**19 Milyar ton** yapı malzemeleri, **10 Milyar ton** enerji hammaddeleri ve **6 Milyar ton** metal madenleri)

Yıllık ortalama % 2-3'lük artışla bu miktarın günümüzde toplam **50 Milyar t/y** olduğu varsayılabilir.

Rezervler bakımından ülkemizin Dünya sıralamasında önemli yer tuttuğu başlıca madenler şöyle özetlenebilir:

Bor, Zeolit, Toryum ve Pomza Taşı: Dünya'nın en zengin ülkesi

Trona (Doğal soda) ve Profilit : Dünya 2.ncisi

Asbest, Barit, Krom, Selestit : Dünya 4.ncüsü

Antimuan : Dünya 5.ncisi

Manyezit : Dünya 7.ncisi

Boksit, Volfram(Tungsten) : Dünya 8.ncisi

Bakır, Çinko, Kurşun, Feldspat : Dünya 10.ncusu

Linyit : Dünya 12.ncisi

Yer altı zenginliklerimizi esasen MTA tespit etmiş ve etmektedir, ancak yeterli olmadığı da son yıllarda yabancı madencilerin ülkemizde yeni kaynaklar keşfedip ruhsat almaları ile ortaya çıkmıştır. Mevzuat, yabancıları cezbedecek düzeye gelince topraklarımızda 100 000 km2'den fazla alan, çeşitli yabancı madenciler tarafından ruhsat altına alınmıştır. Örneğin altın madenciligi için başvuru yapan 20 yabancı sermayeli şirket, ruhsat alanlarında altın bularak tam başarı elde etmişlerdir. Yabancı uzmanlar, öncelikle tarihi gerçekler ile uydu fotoğrafları değerlendirme sonuçları çakışırca sahaya inip jeolojik, jeofizik etütler ve sondaj çalışmaları yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Önemli maden varlıklarımızda dahi üretim, rezervlere uygun seviyelerde değildir. Güncel üretim hızıyla örneğin bilinen boksit (alüminyum hammaddesi) stokları 400, taş kömürü stokları 250, linyit stokları 160 yılda ancak tüketilebilecektir. Buna karşın bilinen yerli demir rezervi

1890'lı yıllarda Padişah'ın talimatı ile yabancı jeologlar tarafından yapılan Anadolu yer altı maden potansiyeli tespit çalışmalarından çıkan harita ve 1969'da MTA tarafından yayımlanan Türkiye Maden Potansiyeli Kitabındaki tespitlerin büyük oranda çakışması ilginçtir.

15, krom 30, bakır rezervi ise 50 yıl boyunca günümüz yerli metal üretimine yetecektir, oysa demir cevheri ve hurda demir-çelik ve metal bakır büyük oranda ithal edildiğinden cevher istihracı düşüktür, yani yeni rezervler keşfedilemez ise **Türkiye demir ve bakır yönünden fakirdir, krom yönünden hızla tükenişe gitmektedir denilebilir.**

Yerli boksitten metal alüminyum üretimi 60.000 t/y, ülkemiz alüminyum işleme sanayi kapasitesi ise 800.000 t/y düzeyindedir, yerli cevherlerden bakır metal üretimi 30.000 t/y , bakır işleme sanayi kapasitesi ise 350.000 t/y mertebesindedir, metal **alüminyum** ve **bakır ithalatı** için her yıl **4-5 Milyar ABD-Doları** dövize gereksinim vardır. Özetle, metal madenciliğimiz küçük ya da büyük rezervlerden bağımsız olarak başarılı gözükmemektedir.

Linyit dışındaki petrol ve doğal gaz gibi enerji hammaddeleri yönünden ülkemizin fakir olduğu önyargısı yerleşmiştir, bu kanaatin nesnel bir altyapısı yoktur, zira amaca yönelik yeterli bilimsel ve teknik araştırmaların yapıldığı asla iddia edilemez. Kaldı ki linyitlerimizin enerji hammaddesi olarak (elektrik ve kömür gazı) yeterince değerlendirilebildiği de söylenemez. 11,4 Milyar tonluk rezerve karşın 2011 yılındaki 70 Milyon t/y üretim ihtiyaca yetmediğinden ayrıca 43 Milyon ton linyit ithal edilmiş. Aynı şekilde 31,3 Milyon ton taş kömürü talebinin 24 Milyon tonu ithalat ile karşılanabilmiştir. 1,3 Milyar tonluk taş kömürü rezervine karşılık yıllık üretim 4-5 Milyon ton düzeyindedir. **Kömür ithalatına her yıl 2-3 Milyar ABD Doları harcanmaktadır.**

Dünya kömür üretiminin (5 Milyar t/y) yarısını tek başına gerçekleştiren ÇİN,

Linyit dışındaki petrol ve doğal gaz gibi enerji hammaddeleri yönünden ülkemizin fakir olduğu önyargısı yerleşmiştir, bu kanaatin nesnel bir altyapısı yoktur, zira amaca yönelik yeterli bilimsel ve teknik araştırmaların yapıldığı asla iddia edilemez.

(2,5 Milyar t/y) bu hammaddeden hem elektrik enerjisi hem de kömür gazı üretmektedir. Türkiye'mizin de ithal ham petrolden üretilen LPG 'nın bir kısmını Kömür Gazı ile ikame etmesi, istihdam ve döviz tasarrufu yönünden önem arz etmektedir.

Kurşunsuz benzinde öncülük yapan Almanya, çevre dostu yenilenebilir enerji kaynakları kullanımında da öncüdür; rüzgâr enerjisi santralleri toplam kurulu gücü 30.000 MW'a erişmiştir ve 2020 hedefi 55.000 MW'dir. 2020'ye kadar bütün nükleer santralleri kapatma kararı almış olup son 3 yılda 8 reaktörü kapatmıştır. Kalanları da 7 yıl içine kapatacaktır. "Toplam 17.000 ton nükleer atık nerede depolanacak" sorununa çözüm aranmaktadır. (Radyasyon süresi: 250 Milyon yıl). 2050 yılı için enerji ihtiyacının tamamını yenilenebilir kaynaklardan karşılama hedefine kilitlenmiştir. (Buna karşın Ülkemizin toplam kurulu gücü -;hidroelektrik, termik, doğalgaz çevirim, rüzgar;- Nisan 2011 itibariyle 50.400 MW'dır)

Bu akılcılık örnek alınırsa ülkemizde de akarsu, rüzgâr ve güneş enerjisi potansiyelinin tam kullanımı, ayrıca linyit varlığının doğru değerlendirilmesi amaçlanmalıdır.

Doğal kaynaklar bakımından fakir olmak, görüldüğü gibi hayıflanılacak bir durum değildir. Güçlü bir Devlet olmanın yolu **"iyi yetişmiş çalışkan insan gücünün dirayetli yönetim altında akılcı kullanımı"**ndan geçer.

C) CUMHURİYET DÖNEMİ MADENCİLİK TARİHÇESİ

Osmanlı Devletinin verdiği imtiyazlar sonucu madencilik, yerli azınlık ile beraber çalışan yabancıların elindeydi. Mermer, zımpara, çakmaktaşı, mika, kömür, demir, cıva, gümüş, altın, krom, bakır, bor v.b. alanlarda tamamen yabancılar faaliyetliydi. Örneğin bor madenlerini işleten ve bunları "alçı taşı" diye beyan ederek yurtdışına çıkaran **"The Borax Cons. Ltd"** şirketi günümüzde **Rio Tinto** adı ile tanınan en büyük madencilik örgütlerinden biridir.

Cumhuriyet Yönetimi, yer altı ve yerüstü kaynaklarımızı değerlendirmek ve bağımsız bir ulusal ekonomi yaratıp geliştirmek için bir **sanayileşme ana planı** tasarlamıştı:

- 1. Mensucat sanayi:** pamuklu, yünlü, kendir
- 2. Maden sanayi:** demir, semikok, kömür ve türevleri, bakır, kükürt
- 3. Selüloz sanayi:** selüloz, kağıt, karbon, suni ipek
- 4. Seramik sanayi:** şişe, cam, porselen
- 5. Kimya sanayi:** zaçyağı (sülfürik asit), klor, sudkostik, süperfosfat

Bu planı gerçekleştirmek için özel kanunlarla peş peşe devlet sermayeli kuruluşlar oluşturuldu. İş Bankası, MKEK, Sümerbank, Etibank, MTA, Kardemir (TDÇİ) en önemlileridir.

Türkiye İş Bankası, 26/08/1924 tarihinde 1.000.000 TL sermaye ile Atatürk'ün talimatı ve 250.000 TL tahsisi sayesinde kurulmuş ve iki şubede 37 kişi ile faaliyetine başlamıştır. 1932'de Almanya (Hamburg) ve Mısır'da (İskenderiye) birer şube ile dışa açılmış ve 1950'den itibaren bankacılık, sigortacılık, finansal kiralama, menkul ve gayri menkul alanları dışında özellikle cam sanayini kurmuş ve geliştirmiştir. Şişe Cam sanayi günümüzde Avrupa ikincisi olup her yıl milyonlarca ton kuvars kumu madenciliğini başarıyla yürütmektedir. Çeşitli iştirakleri ile ekonomiye katkıları dışında "İş Sanat", "İş B.Müzesi ve Galerileri" ve "Kültür Yayınları" gibi oluşumlarıyla eğitime ve sosyal yaşama değer ve kalite katmaktadır. Bugün **4710** ATM Cihazı, **1231** Şubesi ve **24.500** Çalışanı ile insanlarımızın mutluluğuna önemli destek sağlamaktadır.

MKEK - tarihi Fatih Sultan Mehmet'in Tophanesine kadar eskiye dayanmaktadır, 1832-1908 Osmanlı Silah Sanayi olarak 1921'de Kurtuluş Savaşı'na destek vermiştir. "Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü" adıyla **1923**'de kurulmuştur. Böylece ülkemizdeki ilk çelik üretimi 1932 yılında Kırıkkale'de gerçekleştirilebilmiştir. **1950**'de Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (**MKEK**) adını aldı. 5591 sayılı Kanun ile Devlet sermayeli 18 fabrika ve 18.000 personel ile savunma sanayi gereksinmelerini karşılamaktayken 1984'de 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname

(KHK) ile KİT statüsüne alındı. Şimdilerde 10 Fabrika, 2 İşletme ve 6000 personel ile silah, mühimmat gibi savunma malzemeleri dışında Çelik, Pirinç, Elektrik Sayacı v.b gereçler üretmektedir. Ülkemizin ilk elektrolitik bakır rafinasyon tesisi de Kırıkkale'de MKEK bünyesinde kurulmuştur. Bu tesis, elektrolitik bakır üretimi konusunda özel sektöre örnek olmuş ve daha büyük, modern tesislerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hatta ilk paslanmaz çelik üretimi de deneysel olarak MKEK-Kırıkkale tesislerinde gerçekleştirilmiş, ancak çeşitli nedenlerle ciddi bir projeye dönüştürülemedi. (Ağır Silah ve Çelik Fb., Barut Fb., Mühimmat Fb., Pirinç Fb., Silah Fb., Gazi Fişek Fb., Kapsül Fb., Makine ve Maske Fb., Roket ve Patlayıcı Fb., Çankırı Silah Fb., Hurda İşletmeleri ve Destek Tesisleri İşletmeleri MKEK bünyesindeki kuruluşlardır. Toplam Personel sayısı **2004**'de **6824**'den **2012**'de **5794**'e düşmüştür.)

Sümerbank 11/07/1933'de Atatürk'ün talimatı ile kurulmuştur ve 8,5 Milyon TL SSCB kredisi ile Adana Bez Fabrikası Cumhuriyetin ilk kamu yatırımı olarak devreye alınmıştır. Sümerbank'ın öncülüğü sayesinde Tekstil Sanayimiz bugünkü seviyesine ulaşmıştır. Demir-Çelik, Çimento, Kağıt ve Selüloz sanayileri de Sümerbank bünyesinde kurulmuş ve gelişerek büyüyen sektörler bünyeden ayrılmışlardır (**KARDEMİR=TDÇİ, SEKA, ÇİTOSAN**). Ayrıca ateş tuğlası imalatı, ayakkabı üretimi ve konfeksiyonda Sümerbank öncülük yapmış ve girişimcilere örnek olmuştur.

Tesislerini İstanbul, Hereke, Bünyan, İsparta, Adana, Denizli, Nazilli, Ereğli, Bursa, Gemlik, Bartın, Kütahya, Bergama, Antalya, Bolu, Kayseri, Van, Sarıkamış, Çanakkale, Erzincan, Diyarbakır, Adıyaman, Kastamonu, Malatya, İzmir gibi yerlerde kurarak yıllarca sosyal ve iktisadî yaşama katkı sağlamıştır.

Çiftçi ve çobanın ürünü pamuk, deri ve yapağı, ayrıca ipek, hammadde olarak alınıp Sümerbank tesislerinde kumaş ve konfeksiyon ürünlerine, ayakkabıya dönüştürülmüş ve uygun fiyatlarla vatandaşların gereksinmeleri uzun yıllar boyunca karşılanmıştır. Sümerbank tesislerinin bulunduğu yöreye ekonomik canlılık dışında sağlık, eğitim, kültür, yaşam kalitesi bakımından da diğer KİT'lerde olduğu gibi büyük yararlar sağladığı bir gerçektir. **1980**'lerde Sümerbank'ın ülke sathına yayılmış kurduğu ya da işlettiği **41 fabrikası, 48 banka şubesi ve 468 mağazası** vardır.

Türkiye İş Bankası, 1924 tarihinde
1.000.000 TL sermaye ile
kurulmuş ve iki şubede 37 kişi ile
faaliyetine başlamıştır. 1932'de
Almanya (Hamburg) ve Mısır'da
(İskenderiye) birer şube ile dışa
açılmış ve geliştirmiştir. Şişe Cam
sanayi günümüzde Avrupa ikincisi
olup her yıl milyonlarca ton kuvars
kumu madenciliğini başarıyla
yürütmektedir.

1987'de özelleştirme kararı alındı, 1988'de Holding yapıldı, 1993'de Yüksek Planlama Kurulu (YPK) kararı ile yeniden "Sümerbank" oldu, 24/10/1995'de H.Garipoğlu'na 103,4 Milyon Dolara satıldı, özelleştirme gerçekleşmedi, 21/12/1999'da OYAK tarafından devralındı, OYAK- Bank olarak bir süre faaliyetten sonra yabancı sermayeli bir bankaya dönüştü.

MTA, 2804 sayılı kanunla 14/06/1935'de kurulmuş ve 38 kişiyle göreve başlamıştır. Görevi "jeolojik ve jeofizik etüt ve laboratuvar incelemeleri yapmak, işletmeye uygun maden ve taşocağı alanları arayıp bulmak, maden ocaklarının daha verimli çalışmasını sağlamak, madencilik için uzman eleman yetiştirmek, yurdumuzun yer altı potansiyelini tespit etmek" şeklinde tanımlanmıştır. MTA, 1939'a kadar metal madenleri, kömür ve petrol aramalarına ağırlık vermiş, nitekim Raman ve Garzan'da petrol bulmuş, 6250 varil/gün kapasiteli Batman Rafinerisi'nin kurulması için **TPAO**'nın hayata geçirilmesini sağlamıştır.

Petrol odaklı arama çalışmaları Güneydoğu Bölgesinde, İskenderun, Adana ve Trakya'da 1950 yılına kadar devam etmiştir. Sondajlar, maden analizleri ve teknoloji araştırmaları, fizibilite etütleri, deniz ve çevre araştırmaları gibi doğru yatırım kararı vermek için gerekli tüm çalışmalar Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yapılmaktaydı. Uzmanlık faaliyetleri için ayrı şubeler, bölümler oluşturulmuştu. 1940'da Jeolojik Etütler ve Prospeksiyon (JEP) ile Tahlil ve Tecrübe Laboratuvarları (TTL), 1951'de Maden Etüt Şubesi, 1954'de Jeoloji Şubesi kuruldu. 1969'da kurulan Plan ve Proje Şubesi ile 1972'de kurulan Makine ve İkmal Şubesi 1976'da Daire Başkanlığı olarak birleştirildi.

Demir-Çelik sanayi, alüminyum, bakır, çinko, kurşun, ferrokrom sanayileri için, cam, seramik ve çimento sanayileri için hammadde kaynaklarının araştırılması ve bulunması MTA sayesinde gerçekleşmiştir. 1970'li yıllarda Turgutlu/Çaldağ nikel yataklarının keşfi, sondajlı prospeksiyon çalışması ile tam rezerv ve tenör tespiti de MTA tarafından yapılmıştır.

MTA yaptığı araştırmaları düzenli olarak raporlara, kitaplara kaydetmekte ve arşivlemektedir, arşivler ilgililerin incelemesine, yararlanmasına açıktır.

Etibank, Atatürk'ün talimatı sonucu 2805 sayılı kanunla 14/06/1935'de (MTA ile aynı tarihte) yer altı kaynaklarını işletmek, değerlendirmek, sanayinin ihtiyacı olan metalleri, endüstriyel hammaddeyi, enerjiyi üretmek ve

bunlar için gerekli bankacılık faaliyetlerini yürütmek için kurulmuştur.

Önce 1934'de tesis edilmiş olan Keçiörlü-Kükürt tesisleri, sonra (1939'da) Ergani Bakır (EBİ) ve Guleman Krom İşletmeleri Etibank'a devredildi. Demir madenleri 1955'de **TDÇİ**'ne, Kömür madenleri 1957'de **TKİ**'ne devredildi.

Etibank bünyesinde 1958'de Emet/Kütahya Kolemanit, 1959'da Küre/Kastamonu Bakır Konsantre, 1960'da Halıköy/İzmir Civa, 1964'de Bandırma Boraks, 1965'de Seydişehir/Konya alüminyum, 1968'de Milas/Muğla Boksit, Karadeniz Bakır (KBİ/Samsun), ve Kayseri Çinko-Kurşun (ÇİNKUR) tesisleri/işletmeleri kuruldu. 1970'de Kırka/Eskişehir Boraks, 1972'de Şark Kromları/Elazığ Ferrokrom ve Cumaovası/İzmir Perlit İşletmeleri kuruldu ve Bandırma Sülfürik Asit tesisi işletmeye alındı.

1974'de Beyşehir Barit, 1976'da Bigadiç Bor, 1979'da Kestelek/Bursa Kolemanit, 1980'de Gümüşköy/Kütahya Gümüş İşletmeleri doğdu.

1982'de Finlandiya'da AB Etiproducts Oy şirketi, 1983'de Rize'de Çayeli Bakır İşletmeleri (ÇBİ)(% 45 MG ve % 10 GAMA ortaklığı ile), 1984'de Lüksemburg'da "Etimine SA" şirketi kuruldu.

1993'de KBİ A.Ş., ÇİNKUR A.Ş. ve ETİBANK (Bankacılık) Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredildi. **1994'de EBİ, Keçiörlü Kükürt, Halıköy Civa ve Mazıdağ Fosfat İşletmeleri kapatıldı.**

1997'de Bandırma I.Sodyum Perborat Monohidrat tesisi işletmeye alındı.

26/01/1998 Bakanlar Kurulu Kararı ile Etibank'ın statüsü "**ETİ HOLDİNG**"e dönüştürüldü.

Anonim şirket statüsünde **ETİ BOR, ETİ ALÜMİNYUM, ETİ KROM, ETİ BAKIR, ETİ GÜMÜŞ, ETİ METALURJİ, ETİ PAZARLAMA ve DIŞ TİCARET** adlı şirketler ortaya çıktı.

2000'de Eti Bakır, Eti Krom, Eti Elektrometalürji ve Eti Gümüş Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na (ÖİB) devredildi. Aynı yıl Bandırma II.Sodyum Perborat Monohidrat tesisi işletmeye alındı.

2001'de Yüksek Planlama Kurulu'nun 28/Nisan tarihli kararı ile Eti Pazarlama ve Dış Ticaret A.Ş. nin bağlı ortaklık statüsü kaldırıldı ve **Eti Holding Genel Müdürlüğü**'ne devredildi.

2003'de Eti Alüminyum A.Ş. ve Çayeli Bakır İşletmelerindeki hisseler "ÖİB" na devredildi.

2004'de Bakanlar Kurulu'nun 9.Ocak tarihli kararı ile ETİ HOLDİNG adı ETİ MADEN İşletmeleri Genel Müdürlüğü oldu. Bünyesindeki işletmeler:

Bandırma Bor ve Asit Fb. İşletme Mdl.

Bigadiç Bor İşletme Mdl.

Emet Bor İşletme Mdl.

Kırka Bor İşletme Mdl.

Kestelek Bor İşletme Mdl.

2004'de Bandırma Yeni Sülfürik Asit Tesisleri işletmeye alındı.

2010'da Kestelek, Açık İşletme ve Konsantratör Birimi olarak "Bigadiç Bor İşletme Müdürlüğü"ne bağlandı.

2011'de Hidrojenperoksit tesisi Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK)'nun 21.Şubat tarihli kararı ile Özelleştirme kapsamına alındı.

Özelleştirme:

Banka, 2.Mart.1998'de 155 Milyon Dolara Dinç Bilgin ve Cavit Çağlar'a verildi. C.Çağlar 29/08/2001'de 3 yıla, oğlu Mustafa 1,5 yıla mahkûm olunca devir işlemi iptal edildi. Etibank, 13/12/2001'de tasfiye edildi, 05/04/2002'de ise tüm aktif ve pasifiyle "Bayındır Bank" a devredildi.

ETİ KROM, 2000 yılına kadar yılda 50 Milyon Dolarlık ihracat yapmaktaydı, ancak ÖİB, ihracat yapmayınca finans gerekçesiyle üretim durdurulup 2002'de 58,1 Milyon Dolara YILTAŞ'a satıldı.

ETİ GÜMÜŞ, 2000'de ÖİB'na devredildi, 2003'de 40 Milyon Dolara "3S Seramik" e satıldı, ödeme aksayınca 06/05/2004'de 41,2 Milyon Dolara "Sögüt Seramik" e satıldı.

ETİ BAKIR (Kastamonu/Küre Maden ve Flotasyon tesisleri ile KBİ/Samsun İzabe tesisleri) 2004'de 33 Milyon Dolara "Cengiz İnşaat" a 5 yılda 10 taksitle ödeme koşulu ile satıldığında takriben 20 Milyon Dolarlık mamul ve yarı mamul stoklarına sahip idi.

ETİ ALÜMİNYUM, 28/07/2005 tarihinde 305 Milyon Dolara "Cengiz İnşaat" a satıldı. 75 yıl yetecek boksit rezervlerini, Oymapınar hidroelektrik santralını, 3 Milyon m2 arsa üzerinde 250.000 m2 kapalı alana sahip toplam 110.000 t ağırlığındaki çelik konstrüksiyon ve teknolojik teçhizatı, 750 ailelik lojmanları, Antalya'da 30.000 m2 alan üzerinde kurulu liman tesislerini kapsayan bu dev kompleksin bir zamanlar sadece 60.000 t Al/y' lık elektroliz kapasitesini

120.000 tAl/y'a çıkarmak amacına matuf makine-ekipman için alınan teklifler 300 Milyon Dolar mertebesindeydi. Metalürji Mühendisleri Odası'nın başvurusu üzerine "bu özelleştirmede kamu yararı yoktur, iade edilmelidir" mealindeki nihai Yargı kararına ise siyasi erk, bugüne değin riayet etmemiştir.

ÇİNKUR, 1996'da 14 Milyon Dolara "Kayseri Maden Metal ve İstanbul Menkul Madencilik"e satıldı, 1999'da 97 Milyon Dolar borç yüzünden icra yoluyla satış sonucu kapatıldı, bundan sonra 14 kez satışa çıkarıldı. 2004'de 4,605 Trilyon= 4,6 Milyon TL'na "İpek Mobilya"ya satıldı, bugünlerde klinker (ZnO) üretimi yapılmaktadır.

ASİL ÇELİK, Koç Grubu tarafından 1974'de kuruldu, 1979'da üretime başladı, 1982'de kamulaştırılıp MKE Kurumu bünyesine alındı, gerekli yatırımların yapıp borçların ödenmesini müteakip 1998'de özelleştirme programına alındı, 2000'de 131 Milyon Dolara YAZICI-GÜRİŞ grubuna satıldı.

Kardemir, 03/04/1937'de Atatürk'ün talimatı ile kurulmuş, "Karabük Demir Çelik Müessesesi" olarak aldığı 2,5 Milyon Sterlin dış kredi sayesinde 1939'dan itibaren kademeli olarak işletmeye girmiştir.

13/05/1955 tarihine kadar "**Demir-Çelik Fabrikaları Müessese Müdürlüğü**" adı altında Sümerbank'a bağlı olarak üretimi sürdürmüş ve bilahare "TDÇİ Genel Müdürlüğü" adıyla bağımsız KİT statüsüne geçmiştir.

21/06/1955'de Etibank'a bağlı bulunan "Divriği Demir Madenleri" ni devralmıştır.

1995 yılında özelleştirme programı gereğince sembolik bir bedel karşılığı (1 Dolar) Müessese mensuplarına satılmıştır. Özelleştirmeden önceki son dönemde personel giderlerinin maliyetin % 45'lerine tırandığı, oysa aynı sektörde makul personel maliyet payının %15-20'ler düzeyinde olduğu bilinmekteydi. Tesislerin yeni sahipleri, kendi aralarından ehil insanları yönetime getirip yeniden yapılanma suretiyle rasyonel çalışmalar sonucu özelleştirmenin ender başarılı bir örneğini yaratmışlardır. Gerekli doğru yatırımlar yapılmış, ihtiyaç fazlası elemanlar öncelikle emekliye sevk edilerek kadrolar düzenlenmiş, dirayetli yönetim sürdürülerek şu güncel tablo ortaya çıkarılmıştır.

Sermaye 875,755 Milyon TL olup tamamı İMKB'de işlem görmektedir. Yöre halkı ve Kardemir emeklileri % 68,44 ve Kardemir çalışanları % 21,08'lik paya sahiptir.

Yılda 1.500.000 ton ham çelik kapasitesi ile çelik kütük, inşaat çeliği, profil, maden direği, kok, kok yan ürünleri(ham katran, karbol yağı, ham benzol, hafif yağ, amonyumsülfat, naftalin, katran boya vd.), pik ve ayrıca oksijen, azot, argon üretilmektedir.

2007'de devreye alınan yeni "Ray ve Profil Haddehanesi", 72 metre boya kadar ray çeliği ve 550 mm ene kadar ağır çelik profil üretimi yapmaktadır.

1.200.000 t/y kapasiteli yeni "Sürekli Döküm Makinesi", yeni "Sinter Fabrikası", 3ncü yeni "Hava Ayırıştırma Tesisi", yeni "Soğutma Kulesi (20.000 m3)" ve "Gaz Tutucu", "22,5 MW'lık Hidroelektrik Santrali", 50 MW'lık "Doğal Gaz Çevirim Santrali" yatırımları başlatılmıştır. Ayrıca Çankırı'da "Voest Alpine" ile "Demiryolu Makasları Fabrikası (2010) kurulmaktadır.

KARDÖKMAK A.Ş. pik ve çelik döküm, **KARÇEL A.Ş.** çelik konstrüksiyon, **ERMADEN A.Ş.** madencilik (Erdemir ile) ve **KARÇİMSA A.Ş.** (Sabancı ile) çimento konularında üretim yapan kuruluşlar olarak KARDEMİR bünyesindeki önemli oluşumlardır. Kardemir, ülkemizin en büyük 500 şirket sıralamasında 46.ncı sırada yer almıştır.

D) ÇELİK ÜRETİMİ

Ülkemizin toplam çelik üretimi kapasitesi **40 Milyon t/y** (Mt/y) düzeyine ulaşmıştır. **2011** yılında üretilen toplam **30,8 Milyon t** çeliğin **22 Milyon tonu uzun ürün, 8,8 Milyon tonu yassı üründür.** Aynı yıl **13,4 Milyon ton uzun ürün ve 12,6 Milyon ton yassı ürün tüketilmiştir,** dolayısıyla uzun üründe fazlalık ihraç edilirken, yassı üründe eksik ithalat ile karşılanmaktadır.

İhracat, aynı yıl 2,369 Milyon t. Kütük/blum/slab , 2,485 Milyon t. Yassı ürün ve 10,236 Milyon t. Uzun ürün şeklinde toplamda **15.090.000 t.** ve **10,857 Milyar Dolar** değerindedir.

İthalat ise 2,348 Milyon t. Kütük/blum/slab, ayrıca 6,61 Milyon t. Yassı ürün ve 1,36 Milyon t. Uzun ürün şeklinde toplamda **10.118.000 t.** ve **9,558 Milyar Dolar** değerinde gerçekleşmiştir. Burada görülen dış ticarete yaklaşık 1,3 Milyar Dolarlık döviz kazancı yanıltıcıdır, zira çelik üretiminin yaklaşık % 65'ini gerçekleştiren Elektrik Ark Fırınları tesislerinin çelik hurdası, grafit elektrotları ve elektrik enerjisi büyük oranda dış girdiye dayanmaktadır. Türkiye Dünya'nın en büyük hurda ithalatçısıdır. 2011'de 54,1 Milyar Dolarlık enerji hammaddesi ithalatında kömürün payı 4,1 Milyar Dolardır ve en büyük kısım entegre tesisler için koklaşabilir taş kömürüne aittir, ayrıca

demir cevheri de ithal edilmektedir. Özetle demir çelik sektörünün döviz bilançosunda yıllık **8-10 Milyar Dolar** mertebesinde bir "**negatif**" söz konusudur.

Öte yandan 2013'den itibaren erişilecek **54 Mt/y'lık** toplam kapasitede **uzun** ürünlerin **39 Mt/y** ve **yassı** ürünlerin **15 Mt/y** ile pay alacağı ve yassı ürünlerde de net ihracatçı olunacağı ön görülmektedir. (Yassı ürün üreticileri: Erdemir, İsdemir, Çolakoğlu Metalürji, Tosçelik, MMK Metalürji, Habaş)

Sonuç olarak demir-çelik sanayinde katma değeri yükseltecek, ülke döviz bilançosuna pozitif katkıda bulunacak, istihdamı attırarak ulusal stratejilerin Devlet ve Özel Sektör uzmanlarının koordineli çalışmasıyla tayin edilip uygulamaya konması gerektiği ifade edilebilir.

Yıllık 50 Milyar Dolarlık petrol ve doğal gaz ithalatını ayrı tutsak bile sadece demir-çelik, alüminyum, bakır ve kömür sektörlerinde yılda 15-20 Milyar Dolarlık döviz bilançosu açığı üzerinde önemle durulması gereken öncelikli konudur.

E) DEĞERLENDİRME

Ülkemizin madencilik ve metalürji sanayinde başarıyla günümüze taşınmasında Atatürk'ün "**karma ekonomi**" anlayışı çerçevesinde kurulan burada kısaca bazı örnekleri verilen Kamu İktisadi Teşekkülleri" nin (**KİT**) çok önemli rolleri olmuştur. Potansiyelin araştırılıp bulunması, yatırımların ve üretimlerin gerçekleştirilmesi, bilgi-deneyim ve sermaye birikiminin sağlanması, dev yabancı kuruluşlara karşı güçlü oluşumlarla ulusal çıkarların

Özelleştirmelerin başarısı, kapasite ve üretim artışı, kalite ve ihracat gelişimi, istihdam ve katma değer artırma gibi göstergelerle değerlendirilmelidir ki çeyrek asırdan beri sürdürülen uygulamadan ülkemizin ne ölçüde kazançlı/zararlı çıktığı anlaşılabilir.

korunması, yetiştirilen uzmanların yurt dışında çeşitli yörelerde topluma olumlu kültürel katkıları, özgüvenin, çalışma azmiyle üretme heyecanının yaygın bir şekilde arttırılması, özel sermayeye örnek teşkil etmesi ve yetişmiş eleman havuzu oluşturması, insanlarımızın gereksinmelerinin uygun koşullarda sağlanması, ulusal ekonominin büyütülmesi gibi konularda yaşamsal işlevleri olmuştur. KİT'ler aynı zamanda özel sermaye ile kurdukları ortak şirketler vasıtasıyla da çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Özelleştirmelerin başarısı, kapasite ve üretim artışı, kalite ve ihracat gelişimi, istihdam ve katma değer artırma gibi göstergelerle değerlendirilmelidir ki çeyrek asırdan beri sürdürülen uygulamadan ülkemizin ne ölçüde kazançlı/zararlı çıktığı anlaşılabilir. Burada sosyal ve kültürel katkı konusu da değerlendirilmelidir. Örneğin ETİ ALÜMİNYUM, ETİ BAKIR, ETİ GÜMÜŞ, ETİ KROM uygulamaları yakın mercek altına alınarak yapılacak bir örnek çalışma iyi bir fikir verecektir. Ayrıca genel madencilik sektöründe arama ve işletme ruhsatları ile yabancı sermayeli şirketlerin hakimiyetinin sayısal olarak belirlenmesinde yarar vardır.

Dünya madencilik sektöründe hızla gelişen tekeleşme olgusuna da dikkat edilerek özelleştirme değerlendirildiğinde katma değer kayıpları hesaplanabilir, sektörün ve ülkenin geleceği tahmin edilebilir. Örneğin demir cevheri istihracında ÇİN hariç tutulursa yıllık yaklaşık 1,0 Milyar tonluk üretimin % 75'inin sadece 3 Şirket (CVRD, BHP-Billiton, Rio Tinto) tarafından gerçekleştirildiği görülür. Rio Tinto şirketinin 2010 yılı net kârı 14 Milyar Dolar iken aynı yıl için Türkiye madencilik faaliyetlerinin toplam cirosu 10 Milyar Dolardır. Dünya altın üretiminin yarısından fazlasını "Anglo American" şirketi tek başına gerçekleştirmektedir. Dev madencilik şirketleri için ülke sınırlarının bir önemi yoktur, örneğin Rio Tinto şirketinin 120 ülkede faaliyeti vardır.

ÇİN, madencilik-metalürji sanayinde Dünya'nın en büyüğüdür. (Dünya üretimine göre nadir elementlerdeki payı % 97, inci üretiminde % 95, wolfram'da % 87, magnezyum'da % 77, silisyum'da % 58, çelik'de % 50, kömür'de % 50, çimento'da % 47 mertebesindedir) Belli boyutlardan daha büyük kuruluşlarda Devlet'in en az % 30 sermaye payı olduğu ifade edildiğine göre özel sermaye ile el-ele birlikte hareket edildiği anlaşılmaktadır. "China Aluminium" ve "China Gold" şirketlerinin sermayesi ise % 100 Devlettir.

Almanya'da "Volkswagen", Fransa'da "Renault" şirketleri devlet sermayesi hakimiyeti altında yönetilen başarılı örneklerdir.

Demek ki **"başarı için sermayenin menşei ve yapısı belirleyici değildir, bilim ve akılcılık** ışığında dirayetli yönetim anlayışı ana etkindir" savı ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

1. Mustafa ÇINKI ; RANT LORDLARI, Küresel Maden Yağması, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2004, (Ayrıntılı bir araştırma çalışması, Kitap 685 Sayfa)
2. Nirumand BAHMAN : Diktatur der Freien Welt, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1967
3. TMMOB: Mühendislik Mimarlık Öyküleri I, Nisan.2004
4. " " " " II, Ekim.2006, 2.Baskı
5. " " " " III, Mayıs.2008
6. Güngör URAS: Milliyet Gazetesi, 03/10/2012
7. M. Kelâmi ŞEŞEN: Türkiye Çelik Üretim Sanayinin Sürdürülebilirliği için Tümüleşik Sistemler. 3-4/Mayıs/2012 ,İzmir, EFRS Bildiriler Kitabı, Sayfa 133-141
8. Mühendis ve Makine , Cilt 48, Sayı 571
9. Güngör URAS: Milliyet Gazetesi, 29/02/2012
10. " " " " 21/12/2012
11. Murat SEZER: Metalürji Dergisi, muhtelif makaleler (özellikle 2007 – 2011)
12. Söz konusu kurumların web-sayfaları